

działach o polityce dopuszczano jednego nawet elektora. Ostatecznie doprowadziło to do pojawienia się władzy dynastycznej; panowania Umajjadów (661–750) i Abbasydów (750–1258).

Przez pierwszych trzydzieści lat po śmierci Proroka (632–661) panowali kalifowie zwani wybieranymi lub sprawiedliwymi – *al-chula-fā' ar-rāszidūn*. Było ich czterech: Abū Bakr (632–634), 'Umar (634–644), 'Uthmān (644–656) oraz 'Alī (656–661). Odegrali rolę ojców założycieli imperium islamu. Każdy z nich uczestniczył w budowaniu fundamentów przyszłego państwa. Abū Bakr stłumił nieposłuszeństwo arabskich plemion po śmierci Proroka. Jego następcą 'Umar rozpoczął arabską ekspansję z Półwyspu: zaczęło się tworzenie imperium obejmującego olbrzymi obszar od południowej Francji po Chiny. Trzeci kalif 'Uthmān zaczął uporządkowywać system administracyjny i polityczny kalifatu. Jego następcą i ostatni z kalifów sprawiedliwych brat stryjeczny i zięć Proroka 'Alī uśmierzał wewnętrzny konflikt polityczny w islamie zwany *fitną*. W rezultacie doszło do podziału w islamie na szyitów – zwolenników 'Alego i sunnitów – zwolenników władzy dynastycznej, a z czasem rządzącego ugrupowania większo-ściowego. Ponieważ stanowili oni większość nazwano ich sunnitami, co jest skrótem arabskiego *ahl as-sunna wa-al-dżamā'a* „ludzi tradycji i większości”.

Kalifat Abū Bakra 632–634

Krótki kalifat Abū Bakra rozpoczął się w dniu śmierci Proroka. W czasie zażartych dyskusji w podcieniach domu Banū Sā'ida wybrała go większość obecnych dzięki wstawiennictwu 'Umara, który wygłosił gorące polecie swojego przyjaciela. Po wystąpieniu 'Umara chwałbę inauguracyjną nową władzę kalifacką wygłosił Abū Bakr.

Jej treść również notują wszystkie główne dzieła dotyczące wczesnych dziejów islamu. Tu cytuję wersję wydarzeń zawartą w „Biografii” proroka Mahometa.

Mowa tronowa Abū Bakra

[Ibn Hiszām, *Sīra*, oprac. Tadmurī, t. IV, s. 311–312.]

Kiedy w podcieniach domu Banū Sā'ida złożono Abū Bakrowi przysięgę na wierność, a było to przedpołudniem, Abū Bakr usiadł na minbarze.

Zanim jednak przemówił, wstał 'Umar. Wygłosił chwałę Boga i oddał Mu należny szacunek. A potem zwrócił się do zgromadzonych:

Zgromadzeni ludzie!

Wczoraj powiedziałem wam coś, czego nie znalazłem w Księdze Boga, i czego nie powierzył mi Wysłannik Boga. Zrozumiałem bowiem, że Wysłannik Boga będzie zarządzał naszymi sprawami, póki ostatni z nas będzie żył. Bóg przekazał wam na zawsze swoją księgę, w której została wytyczona Jego droga i droga Wysłannika. Jeśli będziecie się jej trzymać, Bóg was poprowadzi tą samą drogą, którą jego prowadził. Bóg powierzył waszą sprawę najlepszemu z was: towarzyszowi Wysłannika, drugiemu z dwóch, którzy przebywali w pieczarze.² A więc składajcie mu przysięgę na wierność!

I wtedy, już po wydarzeniu w podcieniach, ludzie gremialnie złożyli Abū Bakrowi przysięgę na wierność.

A wtedy przemówił Abū Bakr. Wygłosił chwałę Boga i okazał należną Mu cześć. I rzekł:

² Aluzja do pobytu Abū Bakra z Mahometem w pieczarze na górze Thaur przed wyruszeniem na emigrację z Mekki do Medyny. Stąd jeden z przydomków Abū Bakra: *Aṣ-Ṣāhib* „Towarzysz”. Ten przydomek również pojawia się w tekście Koranu 9:40: „[Bóg] wspomagał go, gdy niewierzący wygnali go; był drugim z dwóch, gdy obaj przebywali w pieczarze. I zapewniał swojego towarzysza: 'Nie martw się, Bóg jest z nami.'”

Zgromadzeni ludzie!

Przejąłem nad wami zwierzchność, choć nie jestem najlepszym spośród was. Jeśli będę dobrze postępował, wspomagajcie mnie. Jeśli będę postępował źle, poprawcie mnie. Prawda jest bezpieczeństwem, a kłamstwo zdradą. Człowiek dla was słaby, dla mnie jest silny, bo mogę mu przywrócić jego prawa. Człowiek silny dla was, dla mnie jest słaby, bo mogę mu odebrać jego prawo. Ludzie, póki nie zostaną upokorzeni, nie są skłonni walczyć na drodze Boga. I póki Bóg nie ześle na nich nieszczęścia, pośród ludzi będzie się szerzyć rozpusta. Bądźcie więc mi posłuszni, póki ja jestem posłuszny Bogu i Jego Wyśłannikowi. A jeśli zbuntują się przeciw Bogu, nie bądźcie mi posłuszni. Odmówcie więc modlitwę i niechaj Bóg się nad wami zlituje!³

Wojny odszczepieńcze

Zaraz po wyborze i wygłoszeniu krótkiej mowy tronowej pierwszy kalif rozpoczął najważniejsze przedsięwzięcie swojego panowania: zduszenie buntów plemiennych zwanych wojnami secesyjnymi bądź odszczepieńczymi (*hurūb ar-ridda*)⁴.

Wyraz *ridda* lub *irtidād* w terminologii muzułmańskiej oznacza odstępstwo od wiary, apostazję. Bunty, jakie wybuchły w ostatnich miesiącach życia Mahometa, a rozgorzały na dobre za panowania Abū Bakra, nie były jednak odstępstwem od wiary. Były buntem beduinów przeciwko „miastowym”, a więc medyńcykom, i przeciw płaceniu narzuconych przez nich podatków. Z czasem stało się to więc buntem przeciw nowej władzy następców Proroka w Medynie. A zatem *ridda*

³ Inną wersję przekładu mowy Abū Bakra zaproponował Profesor J. Hauziński, *Burzliwe dzieje kalifatu bagdadzkiego*, Poznań 2016 (wyd. 2-gie), s. 14.

⁴ To termin wprowadzony przez Profesora J. Hauzińskiego. Wojnom odszczepieńczym poświęcona jest monografia Eliasa Shoufaniego *Ar-Riddah and the Muslim Conquest of Arabia*, University of Toronto Press 1973.

rozumiana była nie religijnie ale politycznie: jako secesja. Stąd termin wojna odszczepieńcza jest trafny. Nawet tzw. „falszywi prorocy” nie wzywali do odstępstwa od islamu, lecz po prostu uznawali się za kolejnych po Mahomecie proroków jedyne Boga.⁵

W ostatnim roku przed śmiercią Mahometa doszło do masowego składania mu hołdu przez plemiona beduińskie. To wydarzenie przeszło do historii islamu jako rok posłannictw/delegacji (*‘ām al-wufūd*). Nie wszystkie plemiona Półwyspu podporządkowały się władzy medyńskiej. Te zaś, które zgodziły się płacić trybut, po śmierci Proroka uznały, że zawarte układy straciły ważność. Na ich czele pojawiły się osoby twierdzące, że podobnie jak Mahomet są prorokami. A ponieważ w późniejszym islamie uznano ich za fałszywych proroków, *ridda* nabrała znaczenia odstępstwa od wiary. Do tego przyczyniło się ogłoszenie, że Mahomet jest ostatnim prorokiem ludzkości.⁶ Niemniej nowe władze Abū Bakra racjonalnie uznawały riddę za bunt i wypowiedzenie posłuszeństwa.

Jednakże pierwszą decyzją Abū Bakra było wznowienie wyprawy wojennej na bizantyńską Syrię planowanej jeszcze przez Mahometa. Mahomet postanowił odegrać się na Bizantyńczykach za klęskę, jaką zadali muzułmanom pod Mu'tą w 629 roku. Powierzył tę misję Usāmie Ibn Zajdowi, którego ojciec – Zajd – był przybranym synem Proroka. Decyzja Abū Bakra spotkała się ze to sprzeciwem większości muzułmanów, którzy byli przekonani, że osłabi to siły nowego państwa. Abū Bakr postawił jednak na swoim i odniósł zwycięstwo.

Oto jak ten początek wojen odszczepieńczych opisują arabscy historycy:

⁵ Problematykę znaczenia wojen odszczepieńczych rozpoczął J. Wellhausen i kontynuowała cała rzesza orientalistów: L. Caetani, C.H. Becker, M. Kister, M. Watt, B. Lewis, E. Shoufani i inni.

⁶ Odnaleziono nawet dowód na to w Koranie – wspomniany werset 40 sury 33, interpretując określenie *chātām an-nabijjīn* „pieczęć proroków” (*hapaks legomena!*) jako zamknięcie prorocत्व, a nie ich potwierdzenie.

[Aṭ-Ṭabarī, *Tārīḥ*, t. III, s. 225; I. 1848):]

Abū Bakr, kiedy mu złożono przysięgę na wierność i kiedy pogodził pomocników (*anṣār*) w sprawach, które ich dzieliły, zdecydował: „Niechaj Usāma⁷ dokończy swoją misję!”

I wówczas Arabowie (tj. beduini) się zbuntowali, zarówno pospólstwo jak i przywódcy wszystkich plemion, szerzyć się zaczęła niezgoda, żydzi i chrześcijanie podnieśli głowy. Muzułmanie przypominali owce w deszczową noc, stracili bowiem swojego proroka, było ich niewiele, a wrogów było wielu. Więc powiedziano Abū Bakrowi:

– Dzisiaj ludzie Usāmy stali się większością mużułmańską, bo arabscy beduini cię opuścili. Nie powinieneś więc pozbawiać się mużułmanów stojących przy tobie.

– Na tego, w którego rękach jest dusza Abū Bakra – odparł Abū Bakr – nawet gdyby miały mnie rozszarpać lwy, to i tak wyślę misję Usāmy, jak tego nakazał Wysłannik Boga. Nawet gdybym tu miał zostać sam, wyślę wojska.

I tak się stało. Usāma wyruszył w rejon Al-Balqā', odniósł zwycięstwo i wrócił z wielką zdobyczą.

Do umocnienia się riddy istotnie przyczyniły się ruchy prorocze na Półwyspie Arabskim. Jeszcze za życia Proroka pojawiali się nowi prorocy, konkurenci chętni do przejęcia jego roli.

Najsłynniejszy był Musajlima Ibn Ḥabīb, który rozpoczął swoją karierę jako konkurent Mahometa. Jego rzeczywiste imię Maslama trafiło do historii w formie zgrubienia: Musajlima. W Koranie takich jak on odsądza się od czci i wiary:

⁷ Usāma Ibn Zajd, syn Zajda, przybranego syna Proroka. Tuż przed śmiercią Mahometa wysłano go z wyprawą w rejon Al-Balqā' w północnej Syrii (dziś: Jordania). Wyprawa otwarła mużułmański podbój terenów bizantyńskich w Syrii.

Któż jest bardziej niesprawiedliwy od tego, kto przypisuje kłamstwo Bogu albo twierdzi: „Spłynęło na mnie objawienie!”, choć nic na niego nie spłynęło i powiada: „Objawiać będę, jak objawia Bóg”. Gdybyś tylko zobaczył niesprawiedliwych ludzi w objęciach śmierci, gdy aniołowie, wyciągając do nich ręce, powiadają: „Oddajcie swoje dusze, dziś odpłaci się wam poniżeniem za to, że mówiliście o Bogu nieprawdę, a Jego znaki traktowaliście z wyższością.” (Koran 6:93).

Konflikt z Musajlimą rozpoczął się jeszcze za życia Proroka. Stosunki między Mahometem a Musajlimą się nie układały. Ibn Hiszām cytuje korespondencję między nimi. Musajlima pisze do Mahometa:

[Ibn Hiszām, *Sīra*, oprac. Al-Chatīb, Bejrut 1990, t. IV, s. 243:]

Zdarzyło się, że Musajlima Ibn Chubajb napisał do Wysłannika Boga:

Od Musajlimy, wysłannika Boga, do Mahometa, wysłannika Boga.
Pokój Tobie!

Wraz z Tobą zyskałem udział we wspólnej sprawie. Nam przypadła jedna połowa ziemi, a Kurajszytom druga jej połowa. Jednakże Kurajszy ci są ludźmi, którzy okazują wrogość.

Do Mahometa pismo przynieśli dwaj posłańcy. Kiedy Mahomet je przeczytał, spytał ich:

- I co wy na to?
- Uważamy tak, jak on mówi.

A czy nie jest tak, na Boga, że gdyby nie to, że się nie zabija posłańców, skróciłbym was o głowę?

I odpisał Musajlimie:

Od Mahometa, wysłannika Boga, do Musajlimy Kłamcy.
Pokój niech będzie temu, kto idzie prostą ścieżką!

Ziemia należy do Boga. Przekazuje ją w dziedzictwie temu ze swoich sług, któremu zechce, a ludzie bogobojni będą ponosić tego skutki.

Stało się to pod koniec roku dziesiątego.

Skąpa to korespondencja, choć dosadna. Odzwierciedla zapewne stylistykę ówczesnej wymiany informacji: chropawej, ale i bezpośredniej.

Po śmierci Mahometa, za panowania Abū Bakra, Musajlima przewodził buntom plemienia Banū Ḥanīfa w Al-Jamāmie. Abū Bakr postanowił rozprawić się z buntownikami. Jako pierwszego wysłał 'Ikrimę, by uśmierzył bunt. Nie udało się, 'Ikrima został rozgromiony. Kolejny dowódca – Chālid Ibn al-Walīd – po ciężkich bojach rozbił plemię Banū Ḥanīfa.

Innym prorokiem był Aswad al-Ansī zwany Dhū al-Chimār (Człowiek za Zastoną). Kolejny był Ṭalḥa/Ṭulajḥa, potem Aṣ-Ṣaff Ibn aṣ-Ṣajjād. Była nawet kobieta: Sadžāḥ Bint al-Ḥārith.

W walce z secesjonistami toczony głównie w centrum Półwyspu Abū Bakr przyjął politykę spalonej ziemi. Nie zawierał, jak Prorok, układów z plemionami, lecz wymuszał posłuszeństwo. I czynił to z powodzeniem. W walkach szczególnie zdolnym wojskowym okazał się Chālid Ibn al-Walīd. Pokonał i podporządkował plemiona muzułmanom. Pozbył się też „fałszywych” proroków.

Walki ze zbuntowanymi prorokami doprowadziły do ukształtowania się w islamie doktryny zakończenia epoki proroków na Mahomecie. Zaczęto mówić, że Mahomet jest ostatnim z proroków ludzkości. Oznaczało to, że wszyscy głoszący nową misję proroczą, byli uzurpatorami. A wspomniana koraniczna fraza „pieczęć proroków” (*chātam an-nabijjīn*) rozumiano jako „ostatni z proroków” zamiast oryginalnego: „potwierdzenie misji proroków”.

W przeciągnięciu na stronę Abū Bakra zbuntowanych plemion istotną rolę zaczął odgrywać nowy czynnik: pokusa wielkich zdobyczy.

Perspektywa podbojów stała się bowiem całkiem realna. Zapowiadała to udana wyprawa Usāmy Ibn Zajda na tereny bizantyńskie w Syrii.

Walki z buntownikami jednak trwały i gdy zagrożona została Medyna, Abū Bakr osobiście przejął dowództwo, by zwalczać secesjonistów.

Oto relacja Al-Balādhuriego w jego „Księdze podbojów” (*Kitāb futūḥ al-buldān*):

[Al-Balādhurī, *Kitāb futūḥ al-buldān*, s. 101-103, ed. 1900 r., Turcja:]

Kiedy Abū Bakr został kalifem, niektóre beduińskie plemiona ogłosiły secesję i odmówiły płacenia *ṣadaqī*⁸. Byli tacy, którzy stwierdzili, że będą odprawiać modły (tj. wyznawać islam), ale nie będą płacić zakātu.

Abū Bakr tak się o nich wyraził: „Jeśli przez rok odmówią płacenia za jeden rok (*iqāl*), ruszę do walki przeciwko nim.” Niektórzy twierdzą, że użył słowa: „odmówią oddania jednej nowonarodzonej kózki (*ināq*)”.

‘Abd Allāh Ibn Mas‘ūd powiedział: „Gdyby po śmierci Wysłannika Bóg nie obdarował nas Abū Bakrem, znaleźlibyśmy się w sytuacji, która mogłaby doprowadzić nas do zguby. Zgodnie uznaliśmy, że nie będziemy walczyć ani o dwuletnią wielbłądzącę, ani na trzyletniego wielbłąda. Będziemy przejmować dochody beduińskich osad i wyznawać Boga, póki nie poznamy pewnej drogi.”

Wtedy Bóg nakazał Abū Bakrowi walkę z odszczepieńcami, wymuszenie na nich zgody na poniżający ich plan albo na wojnę i wygnanie. Poniżający plan polegał na tym, że ci z nich, którzy zginą, pójdą do piekła, a majątek, który nam odebrali, będzie nam zwrócony. Natomiast wojna wygnania oznaczała, że zostaną wygnani ze swoich domów.

Gdy do Abū Bakra przybyła delegacja z Buzāchy, kazał im wybrać między wojną wygnania a upokarzającym pokojem. Spytali go więc:

⁸ W tym okresie *ṣadaqa* (lub *zakāt*) oznaczała opłatę, którą plemiona były zobowiązane płacić Mahometowi za zawarty z nim sojusz zwany *ilāf*. Odmowa płacenia *ṣadaqī* była równoznaczna z zerwaniem układu. W późniejszym islamie *zakāt* oznaczał obowiązkową jałmużnę, a *ṣadaqa* dobrowolny datek.

– Rozumiemy, co to jest wojna wygnania, ale co to jest upokarzający pokój?

– To oznacza, że zabierzemy wam konie i broń, że zatrzymamy zabrane od nas łupy, że zwrócicie nam to, co nam zabraliście oraz że zapłacicie okup krwi za tych z nas, których zabito, a także uznacie, że wasi zabici pójdą do piekła.

Matka wszystkich muzułmanów ‘Ā’isha opowiedziała:

– Wysłannik Boga umarł i na mojego ojca Abū Bakra spadł ciężar, który mógłby skruszyć potężne góry. W Medynie bowiem zrodziła się niezgoda, a beduini się zbuntowali. Na Boga! Każdą sprawę, w której się różnili, mój ojciec rozstrzygał tak, by nie przynosiła szkody islamowi.

Abū Bakr wyruszył do Dhū al-Qaṣṣy leżącej na terenach plemienia Muḥārib, i tam dowodził walką z odszczepieńcami. Wraz nim ruszyli muzułmanie. Przeciwko nim wystąpił: Chāridża Ibn Ḥiṣn al-Fazārī i Manzūr Ibn Zabbān al-Fazārī z plemienia Banū al-‘Uszarā’ wspierany przez plemię Ghaṭafān. Walka była zażarta. Bałwochwalców pokonano. Ṭalḥa Ibn ‘Ubajd Allāh at-Tamīmī ruszył za nimi w pogoń i dopadł ich pod Thanājā ‘Ausadża. Tam zabił tylko jednego, reszta uciekła. Ṭalḥa nie zdołał ich dogonić. Odtąd Chāridża miał powtarzać: „Biada Arabom z powodu Ibn Abī Quḥāfy (tj. Abū Bakra)!”

Podczas pobytu w Dhū al-Qaṣṣa Abū Bakr powierzył Chālidowi Ibn al-Walīdowi dowództwo wojsk, a dowództwo pomocników przekazał Thābitowi Ibn Qajsowi, który później zginął w bitwie w Al-Jamāmie, podporządkował go jednak Chālidowi. Kazał im ruszyć przeciwko Ṭulajjsze Ibn Chuwajlidowi al-Asadiemu, który twierdził, że jest prorokiem. Ṭulajḥa rzebywał wtedy w miejscu zwanym Buzācha. Był to wodopój należący do plemienia Asad Ibn Chuzajma. Ruszył na niego Chālīd wysyłając przed sobą ‘Ukāsę Ibn Muḥşina al-Asadięgo sprzymierzonego z plemieniem ‘Abd Szams oraz Thābita Ibn Aqrama sprzymierzonego z pomocnikami (ansārami). Przeciw nim wystąpił Hibāl Ibn Chuwajlid, ale został zabity. Na wieść o tym Ṭulajḥa razem ze swoim bratem Salamą ruszył przeciw ‘Ukāszy i Thābitowi i ich zabił. To wtedy Ṭulajḥa wyrecytował następujący wiersz:

Widząc ich twarze, wspominałem mego brata Ḥibāla.
Pewny byłem, że pomszczę jego śmierć.
Wieczorem tego dnia koło pola bitwy pozostawiłem Ibn Aqrama,
A on w końcu spoczął w grobie razem z ‘Ukāszą al-Ghanmim.

Po tym muzułmanie zwarli się z wrogami. Doszło do zaciętej bitwy. Z Ṭulajḥą był ‘Ujajna Ibn Ḥiṣn na czele siedmiuset ludzi z plemienia Fazāra. Kiedy ‘Ujajna zobaczył muzułmanów zabijających bałwochwalców, spytał Ṭulajḥę:

– Czyżbyś nie widział, co armia Abū al-Faṣīla wyczynia? Czyżby Dżibril nie przekazał ci żadnej wieści?

– Tak – odparł – przekazał mi: „Czekają cię takie żarna wojny⁹, jakie ci naszykowałem. To dzień, którego nie zapomnisz.”

– Na Boga! – zakrzyknął ‘Ujajna – Wierzę, że czeka cię dzień, którego nie zapomnisz. Plemię Fazāra! To jest fałszywy prorok!

A potem opuścił armię Ṭulajḥy, która wkrótce została pokonana. Muzułmanie triumfowali. ‘Ujajnę pojmano i sprowadzono do Medyny. Abū Bakr oszczędził go i wypuścił na wolność.

Ṭulajḥa Ibn Chuwajlid uciekł, wszedł do swojego namiotu, umył się i wyszedł, żeby osiąść wierzchowca. Udał się ze swoimi do Mekki i Medyny, gdzie przyjął islam.

Początki gromadzenia tekstu Koranu

Walki w Al-Jamāmie skończyły się śmiercią wielu towarzyszy Proroka. Przede wszystkim zginęli ludzie, którzy znali Proroka i pamiętali słowo Boże, które przekazywał. Dla Abū Bakra znaczyło to, by należy spisywać Boskie objawienie. To zadanie zlecił Zajdowi Ibn Thābitowi,

⁹ Od czasów przed islamem wojna przedstawiana była jak żarna, które bezlitośnie mieli wszystkich jej uczestników.

przybranemu synowi Proroka. Niestety, zadania nie udało się wykonać za życia Abū Bakra, który zmarł w 634 roku. Dopiero trzeci kalif ‘Uthmān (panował w latach 644–656) powrócił do dzieła zgromadzenia tekstu Koranu.

Ibn Abī Dāwūd (zm. 929) jest autorem „Księgi tekstów koranicznych” (*Kitāb al-maṣāḥif*), którą zaczyna od opowieści na temat tego, dlaczego i jak przystąpiono do gromadzenia tekstu koranicznego za kalifa Abū Bakra.

[Ibn Abī Dāwūd, *Kitāb al-maṣāḥif*, oprac. Muḥibb ad-Dīn ‘Abd as-Subḥān Wā’iz, Bejrut 2002, t. I, s. 158–159:]

Zajd Ibn Thābit opowiadał, że Abū Bakra martwiło to, że tak wielu muzułmanów zginęło w Al-Jamāmie. Był wtedy u niego ‘Umar, który dodał:

– Do mnie też to dotarło.

– Tak było, śmierć dosięgła tam wielu recytatorów Koranu. Obawiam się, że dosięgnie ich również w innych miejscach. A wtedy Koran przepadnie. Trzeba, żebyście go zebrali.

Zwróciłem się do ‘Umara:

– A jak chciałbyś zrobić coś, czego nie zrobił Wysłannik Boga?

Na to ‘Umar rzekł:

– On był najlepszy i nieustannie mnie o to wypytywał. A wtedy Bóg otworzył moje serce na to, na co Bóg otworzył jego serce. I dostrzegłem to, co dostrzegł on.

Abū Bakr rzekł:

– Jesteś młodym i rozsądnym człowiekiem. Spisywałeś objawienia Wysłannika Boga. Nie mam nic przeciwko temu, byś i teraz je spisywał.

– Na Boga! – odparł ‘Umar – Gdybyście mi kazali przenieść górę, nie byłoby to dla mnie trudniejsze zadanie niż to, co mi nakazujecie.

Spytałem ich obu:

– A jak chcecie zrobić coś, czego nie zrobił Wysłannik Boga?

Abū Bakr i ‘Umar odparli:

– To prawda, Wysłannik był najlepszy.

Potem Abū Bakr i ‘Umar tak długo mnie o tę sprawę wypytywali, aż Bóg otworzył moje serce przed tym, który otworzył ich serca. Zobaczyłem to, co oni widzieli. Poszukiwałem Koranu, przepisywałem z kart, z gałązek palm, płaskich kamieni, pamięci ludzi. Zdarzyło się kiedyś, że umknął mi werseł, który usłyszałem od Wysłannika Boga: „Przybył do was wysłannik spośród was samych” (Koran 9:128). Szukałem tego wersełu i odnalazłem u Chuzajmy Ibn Thābita, więc umieściłem go na swoim miejscu w surze.

W czasie krótkiego kalifatu Abū Bakra kilku doszło co najmniej do dwóch istotnych wydarzeń, które zadecydowały o przyszłości kalifatu. Po uśmierzeniu buntów plemiennych i skonstruowaniu zjednoczonego kalifatu na Półwyspie, Abū Bakr rozpoczął wypady wojenne w dwóch kierunkach: przeciw Bizancjum w Syrii i przeciw sasanidzkiej Persji w Mezopotamii. Drugim ważnym osiągnięciem Abū Bakra było zainicjowanie kolekcjonowania tekstu świętej księgi islamu: Koranu.

Umierając pod koniec 634 roku mógł być przekonany, że stworzył podwaliny przyszłego imperium. Zadbął też o kontynuację kalifatu wyznaczając na swojego następcę ‘Umara – przyjaciela Proroka. ‘Umar, podobnie jak Abū Bakr, był teściem Mahometa.¹⁰

Abū Bakr wyznacza następcę

Oto opowieść Aṭ-Ṭabariego o tym, jak Abū Bakr wyznaczał swojego następcę:

¹⁰ Córka ‘Umara – Ḥaḥṣa – była żoną Mahometa.

[Aṭ-Ṭabarī, t. III, s. 428=I. 2137:]

Gdy Abū Bakr zapadł na chorobę, która skończyła się jego śmiercią, podjął decyzję o przekazaniu kalifatu 'Umarowi Ibn al-Chaṭṭābowi. Powiadają, że kiedy postanowił przekazać kalifat, wezwał 'Abd ar-Raḥmāna Ibn 'Aufa" i rzekł:

– Opowiedz mi o 'Umarze!

– Następco Wysłannika Boga! – odparł 'Abd ar-Raḥmān Ibn 'Auf – Jest on, na Boga, kimś lepszym człowiekiem, niż ci się mogłoby wydawać, choć jest w nim pewne nieokrzesanie.

– A to dlatego, że uważa mnie za łagodną osobę – rzekł Abū Bakr. – Kiedy jednak przekaże mu się władzę, straci wiele ze swoich cech. Przyglądałem mu się, Abū Muḥammadzie, i zauważyłem, że kiedy się na kogoś gniewałem, on – 'Umar – zalecał mi, bym okazywał zadowolenie. Kiedy zaś traktowałem kogoś łagodnie, on zalecał surowość. Nie opowiadaj mi więc, Abū Muḥammadzie, o tym, co ci już kiedyś powiedziałem.

– Dobrze.

Potem Abū Bakr zawołał 'Uthmāna Ibn 'Affāna.

– Abū 'Abd Allāhu! – powiedział. – Opowiedz mi o 'Umarze.

– Sam znasz go lepiej – odparł 'Uthmān.

– Ależ ja proszę cię o to! – rzekł Abū Bakr.

– Dobry Boże! Wiem, że to, co skrywa w sobie, lepsze jest od tego, co okazuje. Nie ma nikogo wśród nas takiego jak on.

– Bój się Boga, Abū 'Abd Allāhu! Nie opowiadaj mi więcej o tym, co ci już powiedziałem.

– Dobrze!

– Jeśli z niego zrezygnuję, to nie stanę przeciw tobie. Nie wiem, czy

" 'Abd ar-Raḥmān Ibn 'Auf (zm. 654) towarzysz Proroka, przebywał na emigracji w Etiopii, zaufany Abu Bakra, a potem kalifa 'Umara. Uczestniczył w pierwszych podbojach muzułmańskich.

on zrezygnuje. Stoi przed wyborem, czy ma przejąć władzę nad wami. Zależy mi, bym był zwolniony od zajmowania się waszymi sprawami i by mnie uważano za jednego z waszych przodków. ‘Abd Allāhu! Nie wspominaj nikomu o tym, co ci powiedziałem w sprawie ‘Umara i do czego cię namawiałem.

Abū Bakr przyglądał się ludziom ze swojego domu. Asmā’ córka ‘Umajsa, przytrzymała go wytatuowanymi rękami. On zaś przemawiał:

– Czy jesteście zadowoleni z tego, kogo wam wyznaczyłem na swojego następcę? Albowiem, na Boga, nie unikam trudu szukania oceny, nie wyznaczyłem też krewnego. Na swojego następcę wybrałem ‘Umara Ibn al-Chatṭāba, a więc go słuchajcie i bądźcie mu posłuszni.

– Słuchamy i jesteśmy posłuszni! – rzekli.

Qajs opowiadał, że widział ‘Umara Ibn al-Chatṭāba, który siedział z ludźmi. W rękę trzymał laskę¹² i mówił:

– Słuchajcie ludzie słów następcy Wysłannika Boga i bądźcie mu posłuszni. Powiada bowiem: „Nie zaprzestanę was pouczać.”

Razem z nim był maulā Abū Bakra zwany Szadīd, który miał ze sobą kartkę, na której napisano, że ‘Umara wyznaczono na kalifa.

Abū Bakr wezwał do siebie ‘Uthmāna i rzekł do niego:

– Pisz:

„W imię Boga miłosiernego i litościwego! Oto co Abū Bakr Ibn Qu-ḥāfa zlecił muzułmanom...

I wtedy stracił przytomność. A ‘Uthmān pisał dalej: „...wyznaczył na swojego następcę ‘Umara Ibn al-Chatṭāba, byście nie byli pozbawieni dobra, jakie w nim jest.”

I wtedy Abū Bakr się ocknął. Powiedział:

– Przeczytaj mi!

‘Uthmān przeczytał, a Abū Bakr zawołał:

¹² Laska – jak i w chrześcijaństwie – jest symbolem pasterza. Nosili ją kalifowie, a do dziś imāmowie wygłaszający w meczecie piątkowe chutby.

– Boże wielki! Widzę, że bałeś się, by nie doszło do zamieszek, gdy bym umarł nieprzytomny.

– Tak! – odparł ‘Uthmān.

– Niechaj Bóg wynagrodzi ci to, co zrobiłeś dla dobra islamu i jego wyznawców.

Tak oto Abū Bakr potwierdził to, co ‘Uthmān napisał.

Panowanie kalifa ‘Umara: 634–644

Powołanie ‘Umara na kalifa jeszcze nie w pełni odpowiadało zasadom wyboru przez „tych co rozwiązują i związują” (*ahl al-‘aqd wa-al-ḥall*). Procedura wyboru dopiero się kształtowała. Abū Bakr wyznaczył ‘Umara na swojego następcę. Swoją decyzję konsultował, i to z ‘Uthmānem, wywodzącym się z opozycyjnych, wrogich Mahometowi Umajjadów. Kierował się jednak zasadą zasług dla społeczności muzułmańskiej, co po arabsku nazywało się *sābiqa*. ‘Umar był bowiem – podobnie jak Abū Bakr – bliskim współpracownikiem Proroka, choć islam przyjął dopiero podczas imigracji do Etiopii. Był też teściem Proroka: jego córka Ḥafsa była żoną Mahometa.

‘Umar Ibn al-Chatṭāb należał do tych kalifów, co do których nie było większych kontrowersji w islamie. Za jego panowania doszło do rzeczywistego rozpoczęcia podbojów. Nieśmiałe wypady z czasów Proroka i Abū Bakra zastąpiły podboje na szeroką skalę. W związku z tym okazała się konieczna regulacja podstawowych zasad zachowania się i działania armii muzułmańskich w stosunkach z ludnością podbitą. ‘Umarowi przypisuje się opracowanie głównego dokumentu w tej kwestii, tzw. Paktu ‘Umara zwanego też *Asz-Szurūt al-‘umarija*.

O sukcesie rozpoczętych podbojów zadecydowało kilka istotnych czynników.

Po pierwsze graniczące z Półwyspem imperia: bizantyńskie i perskie były osłabione wojnami, jakie się z wielką intensywnością toczyły od początków VII wieku.